

ТЕТЯНА КАЧАК

докторка філологічних наук, професорка Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

(розділ навчально-методичного посібника)

*Стратегії курсу української літератури в загальноосвітній школі:
навчально-методичний посібник / Т. Качак та ін.; за ред. О. Яблонської.
Луцьк: Надстир'я, 2021. С. 4-30*

У розділі розглянуто питання актуальності літературної освіти, читацької компетентності школярів. Охарактеризовано представлення літературної складової в Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах НУШ. Проаналізовано зміст сучасної літературної освіти учнів у контексті шкільного літературного канону; окреслено основні критерії відбору творів для вивчення і читання. Проведено загальний огляд нових творів, запропонованих у модельних програмах з літератури, затверджених МОН України для впровадження у закладах середньої освіти з 2022 року.

Ключові слова: літературна освіта, Нова українська школа, шкільний літературний канон, літературна компетентність, читацька грамотність.

Актуальність літературної освіти у Новій українській школі

Читання з розумінням – наскрізне уміння усіх ключових компетентностей, якими мають оволодіти школярі після закінчення початкової школи, а також кожного циклу середньої освіти – адаптаційного (5-6 класи) і базового предметного навчання (7-9 класи). Державним стандартом базової середньої освіти Нової української школи передбачено, що наскрізні уміння учнів формуються на всіх інтегрованих курсах або

предметах [4]. Очевидно, що читання з розумінням, що «передбачає здатність до емоційного, інтелектуального, естетичного сприймання і усвідомлення прочитаного, розуміння інформації, записаної (переданої) у різний спосіб або відтвореної технічними пристроями, що охоплює, зокрема, уміння виявляти приховану і очевидну інформацію, висловлювати припущення, доводити надійність аргументів, підкріплюючи власні висновки фактами та цитатами з тексту, висловлювати ідеї, пов'язані з розумінням тексту після його аналізу і добору контраргументів» [4], – це найперше результат мовно-літературної освіти учнів, цілеспрямованої, систематичної роботи над прочитаним.

Проблема літературної освіти школярів загострюється з кожним етапом реформування в освітній сфері. У контексті розмов про інтеграцію мови і української, зарубіжної літератур, варто вирізнити пріоритети читання і вагу окремого вивчення літератури як засобу всебічного розвитку особистості, формування аналітичного і критичного мислення, ціннісних пріоритетів, морально-етичного, культурного, естетичного і духовного виховання дітей. Важливо правильно розставити акценти і скерувати погляди на цю проблему кожного педагога. Йдеться, найперше, про свідомий і цілеспрямований вибір змісту й методів літературної освіти, незважаючи на те, яку роль і місце їй відведено у нормативних документах. Адже можливість вибирати, варіювати змістові й методичні складові навчального плану і програм, яка надається закладам освіти, педагогам, на сьогодні залишається єдиним реальним шляхом успішно розвивати читацьку грамотність, літературну компетентність, культуру читання юного покоління, забезпечити його духовне зростання, стійку національну й етичну позицію. У тій ситуації, яка зараз складається у нашій державі, нівеляція національної літературної освіти — це руйнування підвалин духовного, розумового, культурного та емоційного розвитку дитини.

Літературна освіта має бути потребою особистості й спільноти, оскільки забезпечує гармонійний розвиток першій та впливає на інтелектуальний

розвиток, формування світогляду, ціннісні установки молодого покоління другої. Завдання літературної освіти полягає не в тому, щоб з учнів підготувати письменників, а в тому, щоб ознайомити їх із кращими зразками національної та перекладної літератури, навчити читати й осмислювати, розуміти тексти різного тематичного спрямування і жанрового виміру; сформувати їхнє уявлення про художнє слово і вміння спілкуватися, використовуючи багатство образної мови. Зрештою, самостійне читання з розумінням виступає основним засобом самоосвіти, пріоритетність якої давно визначено.

Самостійне читання дитини можливе за умови стійкої мотивації, потреби у такій діяльності, розуміння важливості процесу пізнання, навчання, отримання нового досвіду, емоцій під час активної взаємодії з тестом (читання, декодування, осмислення, оцінювання тощо). Одним із шляхів зацікавлення школярів літературою є оновлення змісту навчальних програм, введення актуальних, сучасних художніх текстів, адресованих читачам певного віку. Аналіз теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми – мета дослідження, результати якого подано у цьому розділі посібника.

Інтерес до розвитку та реформування літературної освіти у філологічній та педагогічній сферах існував завжди. О. Джеджелей, Л. Іванова, О. Ісаєва, Г.Клочек, В. Мартиненко, Р. Мовчан, В. Науменко, О. Ніколенко, В. Панченко, Є. Пасічник, О. Савченко, О. Ситченко, Н. Скрипченко, О. Слижук, О.Слоньовська, М. Сулима, Б. Шалагінов, В. Шуляр, Т. Яценко та інші науковці, автори концепцій, програм, підручників на різних рівнях аналізували систему шкільної та вузівської літературної освіти, наголошували на позитивних і негативних тенденціях, визначали проблеми і пріоритети.

Поняття «літературна освіта» трактується як безперервний навчальний процес, яким передбачається оволодіння мистецтвом слова, формування

естетичних і художніх смаків людини. «Літературна освіта стала для людства виключно ефективним засобом мовленнєвого та етико-естетичного розвитку» [9]. У «Концепції літературної освіти» читаємо: «Літературна освіта – це навчально-виховна система вивчення літератури в загальноосвітніх закладах України». Основна мета літературної освіти – виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості. Об'єкт літературної освіти – особистість учня (його духовно-емоційний світ, моральні цінності та орієнтації, творче мислення, уява, читацькі компетенції, мовлення) [11].

Літературна освіта не обмежується тільки читанням, оскільки передбачає активну роботу на основі прочитаного: осмислення, інтерпретацію, висловлювання власних оцінок, аналіз на рівні сюжету, героя, автора, мови твору тощо. Йдеться не тільки про читацькі, а й про вміння і навички літературознавчого, особистісно-орієнтованого, бібліотеко-бібліографічного характеру, які в свою чергу спонукають до формування критичного мислення, творчих здібностей, комунікативності, естетичної вихованості, духовного збагачення, мовленнєвого розвитку дитини.

Державний стандарт базової середньої освіти і модельні програми НУШ: літературна складова

Державні стандарти початкової загальної і базової середньої освіти, типові освітні й модельні програми зорієнтовані на здобуття учнями компетентностей. Відповідно до цих нормативних документів визначаються зміст, методи, структурування й організація освітнього процесу. Літературна освіта, що реалізується в закладах України різних типів, завжди мала структуру, що відзначалася послідовністю, наступністю й поступовим збагаченням знань, розвитком умінь і навичок дітей: пропедевтичний етап (дитячий садок) – початкова школа (1 – 4 класи) – середня школа (5 – 9 класи) – старша школа (10 – 11 класи).

Відповідно до нового Державного стандарту базова середня освіта має два цикли: адаптаційний (5—6 класи) та цикл базового предметного навчання (7—9 класи). Це дає змогу «враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку і потреби учнів, а також забезпечити просування індивідуальними освітніми траєкторіями» [4]. Основою для реалізації змісту і завдань літературної освіти на цьому етапі є база знань, умінь і навичок, здобутих учнями у початковій школі.

У процесі літературної освіти, на інтегрованих уроках мовно-літературного циклу та літературного читання молодші школярі ознайомлюються з дитячою літературою як мистецтвом слова, готуються до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі. Для читання учням пропонуються літературні твори, вибір яких здійснюється на основі тематично-жанрового, естетичного, літературознавчого, комунікативно-мовленнєвого принципів. Незважаючи на те, за якою типовою освітньою програмою (О. Савченко чи Р. Шияна) вчать здобувачі початкової освіти, обов'язковими є реалізація завдань і досягнення мети вивчення мовно-літературної галузі, компонентом якої є «формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей» [5]. Читацька компетентність, літературна освіта – рівноцінна складова галузі. Стандартом передбачено, що здобувач освіти «сприймає, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, медіатекстах та використовує її для збагачення свого досвіду» [5].

Предмети, що забезпечують літературну освіту в середній школі, можуть вивчатися окремо (українська література і зарубіжна література) або в межах інтегрованих курсів (українська мова і література, українська мова і українська та зарубіжна літератури, українська і зарубіжна літератури), що зафіксовано в модельних програмах, підручниках, хрестоматіях, посібниках.

У Державному стандарті базової середньої освіти літературну складову забезпечують певні компоненти мети мовно-літературної галузі: «розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють

українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних)» [4]. У результаті вивчення галузі у школярів формуються уміння «сприймати (зокрема читати інформаційні та художні тексти класичної та сучасної літератури (української і зарубіжних), розуміти, перетворювати, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати інформацію», а також базові знання, зокрема про літературний твір¹.

Концептуальні засади Державного стандарту базової середньої освіти реалізуються у модельних навчальних програмах, які заплановано масово впроваджувати в освітній процес закладів загальної середньої освіти поетапно, починаючи з 2022 – 2023 навчального року. На їх основі розробляється нова навчальна та навчально-методична література для учнів 5-9 класів.

У межах мовно-літературної освітньої галузі Міністерством освіти і науки України рекомендовано кілька модельних програм, побудованих з урахуванням мети галузі, компетентнісного потенціалу (умінь і ставлень за кожною ключовою компетентністю та базових знань для галузі загалом), вимог до обов'язкових (загальних, конкретних) результатів навчання учнів. Це запропоновані трьома авторськими колективами (1) В.Архипова, С.Січкара, С.Шило; 2) М.Чумарна, Н. Пастушенко; 3) Т. Яценко, Т. Качак, В.Кизилова, В. Пахаренко, С. Дячок, Л. Овдійчук, О. Слижук, В. Макаренко, І.Тригуб) три програми, згідно з якими передбачено викладання української літератури як окремого предмета у 5-6 класах. Зарубіжну літературу як окремий предмет можна буде викладати відповідно до модельних навчальних програм, запропонованих для учнів 5-6 класів та

¹ Літературний твір: художні твори українських і зарубіжних авторів; література корінних народів і національних меншин; актуальна національна та загальнолюдська, зокрема морально-етична, проблематика творів; роди і жанри літератури; зміст і форма літературного твору (тема, ідея, фабула, сюжет, композиція, художні образи, поетика); літературний твір в історико-культурному контексті; літературно-мистецькі епохи, напрями, течії та стилі; індивідуальний стиль; естетична цінність літературного твору; відкритість творів літератури до інтерпретації; художній переклад; читацький досвід, емоційний стан читача [4].

учнів 5-9 класів авторським колективом О. Ніколенко, О.Ісаєва, Ж. Клименко, Л. Мацевко-Бекерська, Л.Юлдашева, Н.Рудніцька, В.Туряниц, С. Тіхоненко, М. Вітко, Т.Джангобекова, або програм для учнів 5-6 класів, розроблених Є. Волощук чи авторським колективом Н. Богданець-Білоskalенко, В. Снегір'овою, О.Фідкевич (усього – 4 програми).

Викладання інтегрованих курсів у школах можливе на основі сімох модельних навчальних програм, з яких дві можна реалізовувати у закладах освіти як з офіційною українською мовою навчання, так і з мовами навчання національних меншин. Йдеться про модельні програми для 5-6 класів «Інтегрованого мовно-літературного курсу (українська мова, українська та зарубіжні літератури)», розроблену І. Старагіною, В. Новосоловою, В.Терещенко, Ю. Романенко, М. Блажко, П. Ткач, А. Панченковим, О.Волошенюк) та «Інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної)», розроблену Т. Яценко та І. Тригуб.

Варто зауважити, що курс літератури у 5-6 класах в основі переважно має проблемно-тематичний принцип і спрямований на формування читацької грамотності учнів, залучення їх до читання. У 8-9 класах актуалізовано історико-літературний та жанрово-родовий принципи. Формування сучасних компетентних читачів, які читають критично, творчо, системно, а також вміють декодувати твори мистецтва із врахуванням культурного контексту й давати їм власну аргументовану оцінку, завершується у старших класах середньої школи.

Зміст літературної освіти і шкільний літературний канон: критерії відбору

Літературна освіта базується на двох ключових взаємопов'язаних компонентах: змістовому та методичному. Перший – змістовий – дає відповідь на питання – «Що читати?» і визначає сукупність творів, які читають школярі. Методичний компонент дає відповідь на питання «Як читати?», увиразнює розуміння, як осмислювати та аналізувати ці твори. У

контексті сучасного освітнього процесу ці компоненти тісно пов'язані із компетентнісним, особистісно-зорієнтованим та діяльнісним підходами. А це значить, що йдеться про формування в учнів літературної компетентності (яка в свою чергу складається із читацької, літературознавчої, особистісно-діяльнісної та бібліотечно-бібліографічної [7]) та читацької грамотності².

Читацька грамотність формується у шкільному віці й виступає ядром читацької культури особистості. Але без сформованих читацьких навичок і вмінь, тобто читацької компетентності, достатньої кількості прочитаних книг на певному етапі, постійної читацької діяльності неможливо сформувати читацьку грамотність. Під час міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 (яке майже 20 років тому започаткувала Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), і яке є одним із найавторитетніших джерел інформації про середню освіту у світі) центральну увагу було приділено саме читацькій грамотності.

Шкільна літературна освіта на початковому етапі зосереджена на формуванні читацької компетентності, а на основному – читацької грамотності учнів. У плані читацької діяльності, впливу прочитаного твору на школярів вона побудована так, що враховує три аспекти: освітньо-змістовий, практичний, ціннісно-орієнтаційний. Чинниками, які сприяють формуванню читацької грамотності, зокрема й читацької культури учнів загалом, є мотивація та зацікавлення читанням; рівень інтелекту, комунікативної компетентності та пізнавальної активності особистості; здатність аналітично, критично і креативно мислити та використовувати різні інтерпретаційні стратегії для декодування тексту, його емоційного «проживання» (емпатії); орієнтування в колі дитячого читання [16]. Формування цих та інших вмінь і навичок лежить в основі завдань літературної освіти, які реалізуються в освітньому процесі завдяки різноманітним педагогічним технологіям та методичним підходам.

² Читацька грамотність - «розуміння, використання, оцінювання, осмислення писемних текстів і виявлення зацікавленості ними з метою досягнення певних цілей, розширення своїх знань і розвитку читацького потенціалу, готовності до активної участі в житті суспільства» [17, с. 5]

Зміст літературної освіти визначають дорослі, орієнтуючись на потреби і запити дітей різних вікових категорій, а у відборі художніх творів обов'язковим критерієм залишається художньо-естетичний. Про художність літератури написав П. Іванишин у статті «Критерії художності: актуалізація базового поняття». «Перший критерій – техне, – є естетичним і пов'язаний із оцінкою зовнішньої форми літературного твору. ... Другий критерій – ейдологічність – теж естетичний і за його допомогою оцінюється внутрішня форма твору. ... І нарешті третім основним критерієм є духовнотворча телеологічність твору. Цей інтенціональний критерій оцінює зміст і смисл літературного твору з погляду духовнотворчої майстерності автора: оцінка доцільності, кінцевої мети (телеології), змістової та смислової сутності твору, його інтенціональної цілеспрямованості («тенденційності», за І.Франком), їх вивірення з ідеєю та функціями мистецтва (як складової культури). Фактично йдеться про оцінку людинотворчого та націотворчого потенціалу твору» [6]. Література для дітей – сегмент загальної літератури, явище мистецьке і феномен естетичний, духовний продукт, тому ці критерії художності актуальні в процесі її оцінки та відбору для вивчення учнями. Іншим важливим критерієм є відповідність текстів віковим особливостям читачів. Письменники, які пишуть для дітей та юнацтва, орієнтуються на адресата певного віку, з певним читацьким та життєвим досвідом: творять сюжет, обирають тематико-проблематичне коло, жанрово-стильові форми, вибудовують мовно-нарративну площину; конструюють образ героя-ровесника, передають його характер і психологію, транслиують моделі поведінки; закладають у зміст твору ті смисли, які мають «зачепити» читача на певному етапі його життя, стимулювати пережити і проїнятися прочитаним, отримати естетичне задоволення. Про ці та інші критерії аналізу та оцінки творів для дітей йдеться не тільки у працях українських літературознавців, а й у переліку «Критеріїв для оцінювання дитячої книжки за Барбарою Кіффер» [2].

Твір для дітей має бути актуальним. Під поняттям «актуальності» тексту для дитини-читача найчастіше мають на увазі актуальність тих тем і проблем, які порушує автор, відповідність зображених реалії (подій, ситуацій, часо-просторових площин) сучасній для дитини дійсності (якщо у реалістичній прозі), правдоподібність образів дітей-героїв, зрозумілість мови. Ці моменти є важливими для дитини-читача і виступають запорукою того, що текст їм сподобається і стимулюватиме до подальшого читання. Однак тільки актуальності недостатньо. Текст має бути читабельний, майстерно написаний, щоб читачі захоплювалися не тільки сюжетом, героями, слідували за розгортанням знайомих проблем чи ситуації, а й насолоджувалися мовою. Мова твору для дітей має бути легка, дотепна, не спрощена, але й не ускладнена у лексичному, граматичному і синтаксичному планах. Але найважливіше — текст має мати свою неповторну енергію, бо тільки так здатен оживати у процесі читання, хвилювати по-справжньому і бути актуальним не для одного покоління читачів.

Художньо-естетичні якості є визначальними, необхідними для того, щоб текст був включений у канон (загальний чи шкільний) і повноцінно репрезентував певний жанр, тематико-проблемний напрям, стиль у літературі для дітей та юнацтва тієї історико-літературної епохи, до якої належить. Ігнорування цього критерію неприпустиме і не може бути виправдане ані спрощенням змісту освіти на кшталт освітньої практики в багатьох країнах Європи, ані хибним уявленням, що література для дітей має бути виключно засобом розвитку і навчання дітей, а значить автор тексту має опиратись на педагогічні, а не естетичні принципи.

Зміст літературної освіти — основа шкільного канону, який формують тексти активного та пасивного канонів. Слушно зауважує Уляна Баран: «Пасивний канон становить корпус текстів, які відповідають усім критеріям якості та репрезентативності з позиції літературознавців, літературних критиків, педагогів та інших впливових на оцінювання інстанцій, проте не є

популярними та затребуваними широким колом читача сучасності. Натомість корпус текстів активного канону складають тексти, які відповідають усім вимогам до якості художнього твору та є актуальними, улюбленими, популярними та інтернаціональними у модерному рецептивному колі масового читача» [1]. А таких текстів у сучасній літературі для дітей є достатньо.

Художні тексти Івана Андрусика, Андрія Бачинського, Юрія Бедрика, Олександра Гавроша, Василя Голобородька, Сергія Гридіна, Сашка Дерманського, Наталії Довгопол, Оксани Думанської, Анатолія Качана, Галини Кирпи, Андрія Кокотюхи, Оксани Кротюк, Ольги Купріян, Оксани Луцевської, Галини Малик, Мії Марченко, Дзвінки Матіяш, Богдани Матіяш, Зірки Мензатюк, Лесі Мовчун, Марії Морозенко, Сергія Оксеника, Марини Павленко, Галини Пагутяк, Степана Процюка, Олени Рижко, Володимира Рутківського, Мар'яни Савки, Оксани Сайко та ін. здобувають прихильність читачів, засвідчують новий рівень художньо-естетичної якості, стилістичної вправності, майстерності письма, актуальності. Саме вони руйнують стереотипне уявлення, що дитяча література – нецікава і примітивна як об'єкт філологічного дослідження; що дитячий текст і дитяча книжка — це суто педагогічний засіб навчання, розвитку і виховання дітей. Такі уявлення мають багато спільного з радянськими трактуваннями, коли дитяча література була засобом ідейного виховання і все – зміст, форми – підпорядковувалось певним цілям. Сьогодні література для дітей найперше є мистецьким явищем, художньо-естетичним феноменом, а її функціональне поле включає не тільки виховний і навчальний, а й естетичний, гедоністичний, розважальний аспекти.

Починаючи з 2016 року у шкільні програми з літератури активно вводяться по-перше, адресовані юним читачам художні тексти сучасних українських та зарубіжних авторів, по-друге, твори зарубіжних письменників-класиків, які формують універсальний канон світової

літератури для дітей та юнацтва. Таке оновлення стало можливим і відбувається у контексті загальних тенденцій української літератури для дітей та юнацтва, які детально проаналізовано у монографії «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» [8, с. 275].

Перед оновленням програми у 2016 році, як було проаналізовано дослідниками, зі 119 письменників, твори яких запропоновано для вивчення у початковій школі, 107 (тобто 90%) народилися до Другої світової війни. «Більшість із них – представники радянського «мейнстріму» першої половини ХХ століття: Остап Вишня, Микола Трублаїні, Олесь Гончар, Андрій Малишко, Михайло Стельмах та інші. Трохи менше імен – класики ХІХ століття (Тарас Шевченко, Іван Франко, Олена Пчілка та ін.) [3]. Унаслідок оновлення змісту літературної освіти у початковій школі, шкільний канон доповнили адресовані дітям твори сучасних письменників (35 % імен – нові).

Змінилася ситуація і у середній школі. У 2017 році були внесені зміни до навчальних програм за результатами обговорення на платформі EdEra і «зادля осучаснення змістового компонента програми актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем» запропоновано рубрику «Сучасна українська дитяча й підліткова література» (СЛ) [10]. У цій рубриці подано сучасні твори, які ідейно та тематично пов'язані із творами для текстуального вивчення (можна використовувати за рахунок резервних годин; на уроках позакласного читання, літератури рідного краю). Унаслідок оновлення навчальних програм та списків для додаткового читання з української літератури у шкільний канон ввійшли твори з дитячої літератури більше сорока сучасних письменників:

- казки і казкові повісті Сашка Дерманського («Казки дракона Омелька»), Лесі Ворониної («Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку № 9», «Таємне товариство Боягузів та Брехунів»), Галини Малик («Незвичайні пригоди Алі в Країні Недоладії», «Подорож до країни Сяк-

Таків), Сергія Гридіна («Федько – прибулець з Інтернету»), Зірки Мензатюк («Київські казки», «Макове князювання»);

- повісті Зірки Мензатюк («Таємниця козацької шаблі», «Як я руйнувала імперію»), Марини Павленко (пенталогія «Русалонька із 7-В»), Степана Процюка («Марійка і Костик»), Олександра Гавроша («Неймовірні пригоди Івана Сили»), Мії Марченко («Місто тінеї»), Оксани Луцевської («Інший дім», «Задзеркалля», «Вітер з-під сонця»), Ірен Роздобудько («Арсен»), Володимира Аренєва («Порох із драконових кісток»), Ніни Бічуї («Шпага Славка Беркути»), Володимира Рутківського («Джури козака Швайки», «Потерчата»), Івана Андрусяка («28 днів з життя Бурундука»), Андрія Кокотюхи («Таємниця козацького скарбу», «Таємниця зміїної голови», «Гімназист і Чорна рука», «Мисливці за привидами»), Галини Пагутяк («Втеча звірів, або новий бестіарій»), Галини Малик («Злочинці з паралельного світу»), Марії Морозенко («Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко – славетний кошовий»), Андрія Бачинського («140 децибелів тиші»);

- поезії Григорія Фальковича, Мар'яни Савки, Івана Андрусяка;

- біографічні оповідання Олеса Ільченка, Марини Павленко та ін.

На основі аналізу змісту літературної освіти можемо констатувати, що сьогодні шкільний канон української літератури структурно складають твори дитячої літератури (50 %) і твори для дорослих, які ввійшли у коло дитячого читання (50 %). Зважаючи на той факт, що у старших класах, 15-16-річні учні читають дорослу літературу, дитяча тут не представлена. Натомість у середній школі (10 – 14 річні учні) відсоток дитячої літератури приблизно складає 60 %, тоді як твори дорослої літератури, запропоновані для дитячого читання – 40 %. З орієнтацією саме на середню ланку освіти, для наочної візуалізації таких змін щодо присутності дитячої літератури у шкільному каноні порівняємо показники до і після 2016 року (Див. Рис. 1)

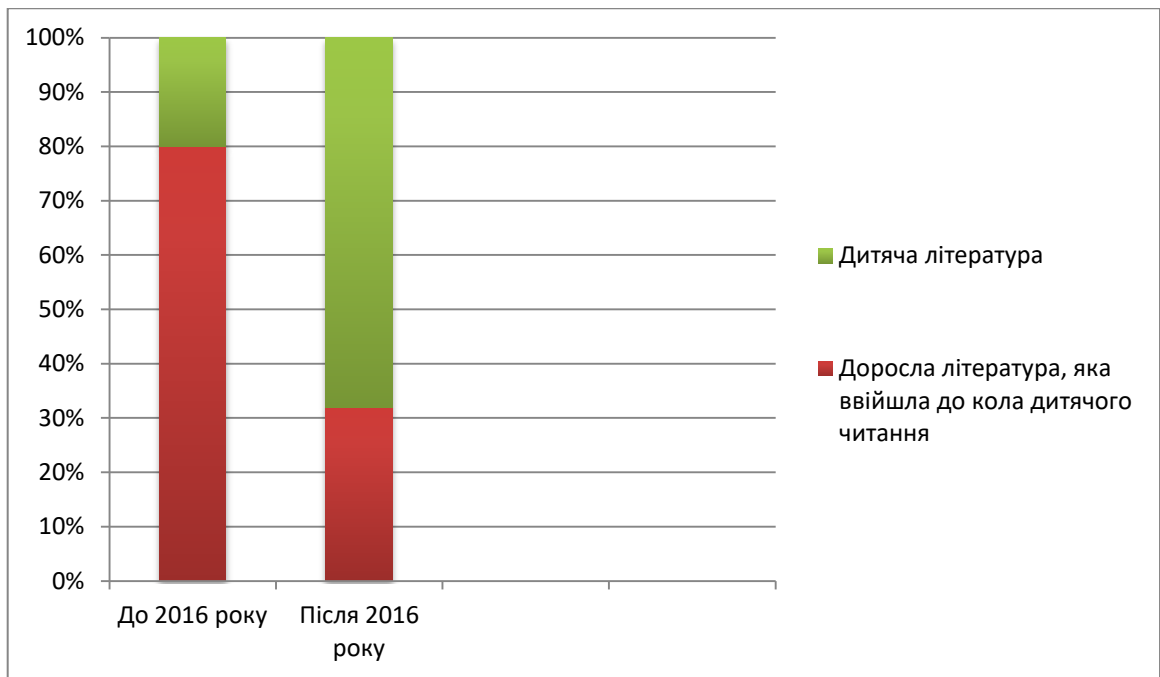

Рис. 1. Дитяча література у шкільному каноні до і після 2016 року

Паралельно з оновленням шкільного канону з української літератури, оновлюється і шкільний канон із зарубіжної літератури. Сприятливою умовою для активного залучення у шкільний канон творів зарубіжних письменників стала активна перекладацька практика і поява якісних видань українською. Значна увага приділена класичним творам, які визнані в усьому світі, є основою універсального канону світової літератури для дітей та юнацтва, хоч презентують одночасно й різні національні канони: казки братів Грималь, Вільгельма Гауфа, «Пригоди барона Мюнхаузена» Рудольфа-Еріха Распе, «Лускунчик і Мишачий король» Ернеста-Теодора-Амадея Гофмана, «Тім Таллер, або Проданий сміх» Джеймса Крюса, «Нескінченна історія» і «Момо» Міхаеля Енде, «Чорнильне серце» Корнелії Функе (Німеччина); пригодницька проза Жуля Верна (Франція); «Аліса в Дивокраї» і «Аліса в Задзеркаллі» Льюїса Керролла, «Пригоди Олівера Твіста» і «Різдвяна пісня у прозі» Чарльза Діккенса, «Острів Скарбів» Роберта-Льюїса Стівенсона, казки Оскара Вайлда, «Книга джунглів» Рельярда Кіплінга, «Пітер Пен» Джеймса-Метью Баррі, «Вінні Пух і всі, всі, всі» Алана Мілна, «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальда Дала, «Хроніки Нарнії» Клайва-Степлза Льюїса, «Гобіт» і «Володар пернів» Джона-Роналда-Руела Толкіна, романи про Гаррі Поттера

Джоан Ролінг (Велика Британія); казки Ганса-Христіана Андерсана, «Дивовижна мандрівка Нільса Хольгерсона з дикими гусьми» Сельми-Оттілії-Лувіси Лягерлеф, повісті про мумі-тролів Туве Янсон, «Пеппі Довгапанчоха, «Малюк і Карлсон» Астрід Ліндгрєн (країни Скандинавії); «Пригоди Піноккіо» Карло Коллоді (Італія); «Пригоди Тома сойєра» і «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марка Твена, «Чарівник Країни Оз» Лімана-Френка Баума, «Полліана» Елеонор Ходгман-Портер, «Міст у Терітію» Кетрін Патерсон, «Ерагон» Крістофера Паоліні, пригодницька проза Рея-Дугласа Бредбері, «Чарівник Земномор'я» Урсули Ле Гуїн (США) та ін. До цієї когорти у шкільному каноні додаються також адаптації текстів із канону загальної літератури, адресованої дорослим читачам.

Присутність у шкільному літературному каноні актуальних зарубіжних та сучасних українських творів для дітей змінює його, із пасивного перетворює у активний. Сучасні адресовані дітям тексти є не тільки репрезентаторами моделей поведінки юного покоління, а й носіями архетипних, загальнолюдських, культурних цінностей, які спрямовані на самоідентифікацію, соціалізацію дитини. Однак попри врахування функціонального потенціалу творів, базовим критерієм їх відбору до шкільного канону в ідеалі залишається художність, цікавість і відповідність віковим особливостям читачів. Зрештою, саме такими критеріями керувалися ми, коли відбирали твори до модельної програми з української літератури [14].

Отже, зміни й тенденції переорієнтації у шкільному каноні впродовж останнього десятиліття зауважуємо на рівні розширення кола пріоритетних тем і проблем, жанрово-стильових парадигм, домінування різноманіття образів головних героїв і типів репрезентації дійсності, художньої трансляції дитинства; синтезу творів національного та універсального канону літератури для дітей та найкращих зразків класики загальної літератури, яка входить до кола дитячого читання.

Оновлення змісту літературної освіти учнів 5-6 класу: загальний огляд нових модельних програм з української літератури

Оновлення змісту літературної освіти учнів 5-6 класів НУШ відбувається у процесі

- 1) виокремлення нових тематичних блоків у межах курсу літератури;
- 2) введення у шкільні програми нових творів, переважно написаних сучасними авторами і спеціально адресованих дітям та юнацтву;
- 3) розширення рекомендацій для самостійного, домашнього, позакласного читання.

З метою аналізу специфіки та характеру змістового оновлення сучасної літературної освіти, детально розглянемо модельні навчальні програми з української літератури, за якими відбуватиметься навчання учнів 5-6 класів у НУШ з 2022 року.

Аналіз модельної програми «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти, розробленої авторським колективом під керівництвом Т. Яценко [14], засвідчує, що новими (у порівнянні із попередньою програмою, розробленою під керівництвом Р. Мовчан і за якою навчання у 5 класі здійснюється до кінця 2021-2022 н.р.) [15] є тематичні розділи «Світ дитинства», «Різдвяні дива», «Дитинство видатних українців», «Найцікавіше з літературних новинок». Запропоновано нові твори для обов'язкового вивчення та додаткового читання, перелік яких можна переглянути у таблиці 1.

№	Назва розділу	Автор, назва твору Обов'язкове вивчення	Автор, назва твору Позакласне читання
5 клас			
1	«Народні літературні казки»	Леся Українка. «Лілея»	1) Кримськотатарська казка «Золоте яблуко», 2) Юрій Ярмиш. «Летюче дерево», 3) Віктор Близнець. «Земля Світлячків» 4) Зірка Мензатюк. «Арніка». 5) Марина Павленко. «Хатка для Нехайка».

			6) Юлія Смаль. «Казка про Горошку».
2		Валерій Шевчук. «Чотири сестри»	
3	Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді	Сергій Плачинда. «Богатирська застава»	7) Легенди Криму: «Аю-Даг», «Скелі-близнята в Гурзуфі». 8) Олесь Бердник. «Сказання про калину», «Вишня – вічна наречена». 9) Народний переказ «Шевченко на Хортиці». 10) Антоніна Гармаш-Литвин. «Голос утопленого села» («Мова України», «Як українці отримали собі землю», «Переяслав», «Кобза», «Про запорожців», «Рідне слово», «Вогняна січ», «Дороги рідних пісень», «Пісня без слів») 11) Антін Лотоцький. «Михайло-семиліток». 12) Зірка Мензатюк. «Дочка Троянди».
4	Україна і я	Богдан Лепкий. «Шевченкова верба».	13) Микола Щербак. «Волошки». 14) Ліна Костенко. «Кобзарю». 15) Володимир Лучук. «Клятва». 16) Людмила Савчук. «Український віночок».
5		Галина Кирпа. «Мова моя».	
6		Віктор Зубар. «Крила України».	
7		Тетяна Майданович. «Найкраща Україна», «О Україно! Божий білий цвіт!», «Країна Українія»	
8	Рідна природа	Олена Пчілка. «З гринджолятами».	17) Іван Багряний. «До Ворскли, по рибу!». 18) Анатолій Дрофань. «Янехо». 19) Василь Чухліб. «Після хуртовини». 20) Анатолій Давидов. «Таємниці старого дуба». 21) Дмитро Чередниченко. «Мандри жолудя».
8		Оксана Іваненко. «Цвітарінь».	
9		Микола	

		Вінграновський. «Гусенятко».	
10		Марія Морозенко. «Вірність Хатіко».	
11		Анатолій Качан. «Море грає».	
12	«Світ дитинства» (новий)	Іван Нечуй-Левицький. «Вітрогон».	22) Іван Франко. «Малий Мирон».
13		Борис Грінченко. «Украла».	23) Григорій Тютюнник. «Дивак».
14		Оксана Сайко. «Гаманець».	24) Ярослав Стельмах. «Про козу».
15		Галина Кирпа. «Мій тато став зіркою».	25) Михайло Слабошпицький. «Війві».
16	«У пошуках пригод і чудес» (новий)	Всеволод Нестайко. «Чарівні окуляри»	26) Олесь Ільченко. «Загадкові світи старої обсерваторії».
	«Найцікавіше з літературних новинок» (новий)	(твори для читачів- підлітків за вибором учителя та учнів)	27) Дара Корній. «Петрусь химородник».
6 клас			
17	«Міфи прадавньої України»	Дара Корній. «Лісовик», «Водяник», «Польовик» (із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»).	29) Сергій Плачинда. «Міфи і легенди Давньої України».
18	«Ліричні послання України»	Іван Франко. «Розвивайся ти, високий дубе...».	30) Дара Корній. «Зворотний бік світла».
19		Михайло Ткач. «Моя Україна».	31) Валерій Войтович. «Міфи та легенди давньої України».
20		Дмитро Кремінь. «Літа мої і зими...»	32) Номан Челебіджіхан. Національний гімн кримських татар.
21	«Різдвяні дива» (новий)	Ігор Калинець. «Вертеп маленького хлопчика».	33) Спиридон Черкасенко. «Дві матері», «Рідний край».
			34) Уляна Кравченко. «Думка».
			35) Олександр Олесь. «Половці і Отрок», «Пісня» (зі збірки «Княжа Україна»).
			36) Василь Симоненко. «Я закоханий палко, без міри».
			37) Леонід Полтава. «Абетка з історії України: бо корінням у рідній землі».
			38) Володимир Даник. «Починаймося з рідної мови».
			39) Микола Гоголь. «Ніч перед Різдвом» (зі збірки «Вечори на хуторі

			<p>поблизу Диканьки»).</p> <p>40) Олена Пчілка. «Сосонка».</p> <p>41) Михайло Коцюбинський. «Ялинка».</p> <p>42) Богдан Лепкий. «Святий вечір» (із книжки «Казка мого життя»).</p> <p>43) Надія Гуменюк. «Родення або подорож за веселку».</p> <p>44) Богдана Матіяш. «Казки Різдва».</p> <p>45) Анастасія Нікуліна. «Найбільша снігова пригода».</p>
22		Богдана Матіяш. «Єва і білосніжна квітка лілії».	
23		Олександр Гаврош. «Різдвяна історія ослика Хвостика»	
24	«Романтика пригод і фантастики»	Володимир Аренєв. «Сапієнси»	<p>46) Іван Ющук. «Троє на Місяці».</p> <p>47) Андрій Бачинський. «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки».</p> <p>48) Галина і Тарас Микитчаки. «Джмеленя і Володарка злиднів».</p> <p>49) Юрій Ячейкін. «Пригоди капітана Небрехи».</p>
25		Неда Неждана. «Зоряна мандрівка».	
26	«Поетичне бачення світу» (новий)	Микола Вінграновський. «Даленіє вечір в бабиному літі...», «Димить стерня над синіми ярами», «Вже неминуче буде сніг»	<p>50) Яків Щоголів. «Косарі».</p> <p>51) Іван Франко. «Дрімають села», «Розвивайся лозо, борзо», «Червона калино».</p> <p>52) Ганна Чубач. «Зустріч з літом», «Трава дитинства».</p> <p>53) Анатолій Мойсієнко. «Весна», «Випурхнули грози», «Вітер», «Хвиля».</p>
27		Ліна Костенко. «Осінній день, осінній день, осінній...», «Дощ полив»	
28		Оксана Радущинська. «Як дивно пахне перший сніг», «Гупають яблука – трави толочать»	
29	«Дитинство видатних українців» (новий)	Марина Павленко. «Янголи для Павлуся Тичини», «Небезпечні польоти Василька»	<p>54) Оксана Іваненко. «Тарасові шляхи» (Розділ «Чорний шлях»).</p> <p>55) Євген Білоусов. «Лесина пісня».</p> <p>56) Олександр Дерманський. «Дитинство без олівців» (про Волта</p>

		Симоненка»	Діснея)». 57) Оксана Луцевська. «Таємниці натураліста. Дитинство Чарльза Дарвіна». 58) Олександр та Наталя Шевченки. «Король Фредді (Про Фредді Мерк'юрі)». 59) Олександр Гаврош. «Останній в'язень. (Дитинство Адальберта Ерделі)». 60) Ірина Костюченко. Серія «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей».
30	«Гумор і сатира»	Остап Вишня. «Як ми колись учились», «Перший диктант»	61) Борис Комар. «Диваки». 62) Олег Черногуз. «Веселі поради», «Як вибирати ім'я»..
31		Олександр Виженко. «Небилиця», «Велике Цабе»	
32		Іван Андрусяк. «28 днів із життя Бурундука»	
	«Найцікавіше літературних новинок» (новий)	3	

Ця програма вирізняється серед інших жанрово-тематичним розмаїттям запропонованих текстів. В окремих темах вчитель має можливість обирати з кількох один твір для детального вивчення у класі. Ця програма містить найбільшу кількість нових творів як для вивчення (32 твори), так і рекомендованих для додаткового читання (більше 62 творів). Основними критеріями відбору творів, як зазначено у «Пояснювальній записці», є відповідність «віковим характеристикам та особливостям художнього сприймання молодших підлітків»; «урахуванням їх художньої вартісності, дидактичного потенціалу, читацьких інтересів, пізнавальних можливостей та естетичних потреб сучасних учнів» [14].

Зміст літературної освіти чітко визначено і це значно полегшує роботу вчителя. Однак в межах тем «Найцікавіше з літературних новинок» та

«Література рідного краю» саме педагог вирішує, які твори читатимуть і вивчатимуть учні детальніше.

Модельна навчальна програма з української літератури для 5-6 класів, укладена В. Архиповою, С. Січкаром, С. Шило складається з трьох тематичних розділів у кожному класі («Мистецький спадок нащадкам», «Малює світ поезія», «Від казки до книги буття» – 5 клас; «Пісенні скарби рідного краю», «Поетичний дивосвіт», «Живильні джерела мудрих книг» – 6 клас). Так само містить перелік творів для обов'язкового вивчення і варіативні твори. Подаємо їх у таблиці 2. Варто зауважити, що ця програма за підбором творів є найбільш близькою до згаданої програми, укладеної під керівництвом Р. Мовчан. Елементи змістового оновлення спостерігаємо хіба в переліку творів для додаткового читання (більше 35 творів), бо для обов'язкового вивчення додано тільки 8 творів двох письменників. Окремі твори з рекомендованих учні опрацьовували у початковій школі (поезії Дмитра Павличка, Ліни Костенко). Автори зазначили, що змістове наповнення програми передбачає «урахування вікових особливостей учнів, психології сприйняття дитиною творів художньої літератури, а також специфіку сучасного інформаційно-комунікативного простору та загальносвітових процесів глобалізації» [12]. Окрім того стверджують, що «твори добиралися за принципами художньо-естетичних критеріїв, жанрово-тематичної розмаїтості, ідейно-ціннісних особливостей, осучаснення змістового матеріалу та з урахуванням читацьких інтересів дітей» [12].

№	Назва розділу	Автор, назва твору Обов'язкове вивчення	Автор, назва твору Позакласне читання
5 клас			
1	«Велике диво казки»		1) Іван Франко. «Осел і Лев», «Королік і Ведмідь», «Заєць і Ведмідь», «Ворона і Гадюка», «Три міхи хитрощів». 2) Михайло Коцюбинський. «Хо». 3) Валерій Шевчук. «Панна квітів», «Золотий стіл», «Чотири сестри», «Місто без квітів».

			<p>4) Зірка Мензатюк. «Київські казки», збірка казок «Тисяча парасольок» (на вибір учителя).</p> <p>5) Сашко Лірник. Цикл казок «Моя Україна».</p> <p>6) Іван Липа. «Близнята».</p> <p>7) Дара Корній. «Чарівні істоти українського міфу» (скорочено).</p> <p>8) Наталя Забіла. «Казка про веселого метелика».</p> <p>9) Галина Римар. «Чарівна флейта».</p>
2	«Музика поетичного слова»	Євген Гуцало. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...»	<p>10) Павло Филипович. «Білявий день втопився і притих».</p> <p>11) Богдан-Ігор Антонич. «Зима».</p> <p>12) Олександр Олесь. «Згадую: так я в дитинстві любив...», «Конвалія», «Степ», «Ліс восени».</p> <p>13) Дмитро Павличко. «Пролісок», «Весна».</p> <p>14) Анатолій Костецький. «Весняні дарунки».</p> <p>15) Наталя Забіла. «Весна», «Барвінок».</p> <p>16) Дмитро Павличко. «Де найкраще місце на землі».</p> <p>17) Ліна Костенко. «Усе моє, все зветься Україна», «Спинюся я...»</p> <p>18) Галина Римар. «Україна у нас одна».</p> <p>19) Микола Сингаївський. «Україна-мати».</p>
3		Микола Вінграновський. «Бабунин дощ», «Сама собою річка ця тече», «Перша колискова», «Даленіє вечір в бабиному літі...», «Далекими світами...»	
4	«Книжка вчить, як на світі жить»		<p>20) Ніна Воскресенська. «Дивовижні пригоди Наталки у Країні Часу».</p> <p>21) Валерій і Наталія Лапікури. «Чарівна брама».</p> <p>22) Іван Андрусак. «Третій сніг».</p> <p>23) Дмитро Красицький. «Дитинство Тараса» (фрагменти).</p> <p>24) Іван Франко. «У кузні» (фрагменти).</p> <p>25) Олена Черненко. «І засвітився вогник...» (фрагменти).</p>

			26) Книги серії «Життя видатних дітей» (О.Гаврош, О.Дерманський, О.Льченко, А.Багряна, М.Павленко).
6 клас			
5	«Поетичний дивосвіт»		27) Олександра Бурбело. «Я лиш струна на арфі України», збірка «Золота Росинка». 28) Мар'яна Савка. «Україна». 29) Іван Андрусяк. «Розмова», «Зорі й місяць», «Колискова».
6	«Живильні джерела мудрих книг»		30) Сергій Оксенік «Лісом, небом, водою. Книга 1. Лисий» 31) Дара Корній. «Петрусь химородник»
7			32) Олекса Воропай. «Звичаї нашого народу» 33) Людмила Старицька-Черняхівська. «Хвилини життя Лесі Українки» 34) Володимир Панченко. «Молоді літа Володимира Винниченка» 35) Микола Славинський. «Її благословив Господь»

Значне оновлення змісту літературної освіти школярів 5-6 класів передбачено авторами модельної програми з української літератури, укладеної М. Чумарною та Н. Пастушенко. Ключовими принципами її побудови є тематично-жанровий та календарний. Як зазначили у пояснювальній записці автори, художні твори відбирали, керуючись певними критеріями: «пізнавальний, виховний і ціннісний потенціал твору; відповідність форми і змісту віковим інтересам та інтелектуальним можливостям учнів; відповідність змісту творів меті і завданням вивчення української літератури; жанрово-видова, стильова різноманітність творів, їхня багатогранність у відображенні життя» [13]. Серед тематичних блоків варто вирізнити нові: «Різдво у нашій країні. Великдень в нашій Україні» (5 клас), «Нетлінні скарби (Українська народна творчість як скарбниця духовних цінностей). Різдво любові в родині», «Суголосся природи і людини», «На сторожі рідної землі», «З пригодами світ веселіший», «Народжені для весни духу», «Світ дитини очима українських письменників»

(6 клас). У таблиці 3 подаємо перелік нових творів. Їх налічуємо 30 (14 написані сучасними авторами, 16 належать письменникам-класикам).

№	Назва розділу	Автор, назва твору Обов'язкове вивчення	Автор, назва твору Позакласне читання
5 клас			
1	«Морально-етичні ідеали усної народної творчості»	Олександр Гаврош. «Легенда Мукачівського замку».	
2		Народна бувальщина «Про чоловіка, який мріяв побачити море».	
3		Народний переказ «Чарівне дзеркало».	
4	«Жива казка природи»	Богдан-Ігор Антонич. «Навчися мови лісової».	
5		Оксана Сенатович. «Друже мій».	
6		Ірен Роздобудько. Пригодницька повість-казка «Пригоди на острові Клаварен»	
7		Детективні пригоди: Галина Вдовиченко. «36 і 6 котів-детективів»	
8	«Легендарні герої минувшини»	Наталена Королева. Історична легенда-оповідання «Кирило Кожум'яка»	
9	«Різдво у нашій країні»	Колядки: «Коли не було з Нащада Світа», «Стоїть яворець тонкий, високий».	
10	«Світ фантазії»	Галина Малик. Казка-повість «Мандри і подвиги хитромудрого переможця дванадцятиголового змія лицаря Горчика, його банкносеця Третього зайвого та красуні Каролі»	
11		Марія Чумарна. Пригодницько - фантастична повість «Прибулець із Сатурна»	
12	«Пісні весняної пори»	Мирослав Дочинець. «У череві дерева»	
13	Великдень в нашій Україні	Олекса Воропай. Народний образ весни. Народні гаївкові ігри: «Воротар», «Шум», «Царівна».	
14		Оксана Радушинська. «Казка про великодню писанку».	
15	«Україна – найдорожчий скарб»	Павло Тичина. «Не бував ти у наших краях».	

16		Василь Сухомлинський. «Про рідний край».	
17		Костянтина Малицька. «Чом, чом, земле моя».	
18		Народна притча «Старий дуб і діброва».	
19		Марія Чумарна. Літературна притча «Дзвіночки».	
6 клас			
20	«Українська народна творчість як скарбниця духовних цінностей»	Іван Липа. Казка-притча «Перестиглий овоч».	
21		Леонід Кисельов. «І мати молода, і сонце юне».	
22	«Суголосся природи і людини»	Михайло Слабошпицький. Оповідання «Мій друг лелека».	
23	«На сторожі рідної землі»	Антін Лотоцький. Оповідання «Данило - король».	
24	«Різдво любові в родиннім колі»	Богдан Лепкий. «Вечір під святого Андрія» (фрагмент з повісті «Казка мого життя»).	
25		Галина Пагутяк. Оповідання «Різдво на хуторі».	
26	«З пригодами світ веселіший»	Всеволод Нестайко. Повість «Дивовижні події в шостому "Б"»	
27		Олесь Ільченко. Повість (фрагмент) «Таємниця старої обсерваторії».	
28	«Світ дитини очима українських письменників»	Іван Франко. Оповідання «Мій злочин».	
29		Оксана Сайко. Оповідання «Новенька».	
30		Ірен Роздобудько. «Дорога. Айрес». (фрагмент повісті «Арсен»).	

Ця програма не містить розлогих рекомендацій щодо творів для додаткового чи позакласного читання. Їх перелік зведено до шести позицій у кожному класі, які переважно повторюють ті, що були у попередній діючій програмі (за винятком творів Володимира Рутківського «Вогонь до вогню», Мії Марченко «Місто Тіней» та Анни Багряної «Вітрова гора»).

Порівнюючи три модельні програми, зауважуємо, що для усіх притаманне поєднання класичної та сучасної літератури, якісний відбір текстів. Оновлення змісту літературної освіти відбувається на підставі введення у шкільний канон якісної класичної та сучасної літератури, адресованої дітям та юнацтву. Її знаковими рисами є майстерне використання письменниками джерел, інтертексту, ремінісценцій і наявність неповторного авторського стилю, манери письма, вміння розповідати цікаво. Це написані, а не «зроблені» (автором, редактором) книжки. Для прикладу, такими зразками у пригодницькій прозі є написані на основі легенд та переказів про козацькі часи повісті Зірки Мензатюк, казковий епос про славного розбійника Пинтю Олександра Гавроша, пригодницькі повісті Володимира Рутківського, повісті про русалоньку Марини Павленко, діалогія про Івана Сірка Марії Морозенко, повісті про пригоди Остапа і Даринки Андрія Бачинського, весела й дотепна проза Сашка Дерманського та ін. Запорукою того, що ці твори захоплюють юних читачів, стають канонічними і займають свою нішу у національній традиції літератури для дітей, є те, що вони постали на основі багатих джерел (у Олександра Гавроша — це казки, легенди карпатського регіону та історичні джерела, у Марини Павленко та Дари Корній — це історії роду, легенди краю, українські вірування та звичаї, у Володимира Рутківського та Марії Морозенко — історичний матеріал, у Сашка Дерманського — оригінальне переосмислення традиційних казкових мотивів, літературних ремінісценцій), які автори не просто переказали, вмонтували в текст, а осмислили і емоційно пережили, а тоді створили захопливі, цікаві, багатогранні й неповторні історії.

Шкільний канон і реклама – це два найпотужніші чинники, які сьогодні формують уявлення про сучасну літературу не дослідників, критиків, знавців дитячої літератури, а широкого загалу. Рекламу складно контролювати, але шкільний канон і тексти, які його формують, мають бути відповідними і дійсно найкращими. Основними критеріями, за якими відбувається відбір текстів для учнів, визначено художньо-естетичну якість твору, жанрово-

тематичну відповідність віковій дитини, актуальність проблематики і героїв, доступність мови тощо.

Як засвідчив аналіз діючих навчальних програм з української та зарубіжної літератур, унаслідок оновлення змісту літературної освіти, яке розпочалося у 2017 році, шкільний канон з пасивного стає активним. Доведено, що відсоток літератури, адресованої дітям певного віку, сучасних текстів у навчальних програмах збільшується, витісняючи твори переважно класичної дорослої літератури (це насамперед стосується середньої школи).

Розробка нових модельних програм, оновлення змісту літературної освіти, вивчення на уроках актуальних, сучасних художніх текстів, адресованих читачам певного віку, – основний чинник мотивації сучасних учнів до читання, пізнання мистецтва слова, а також формування читацької грамотності, актуалізації критичного, творчого мислення, примноження нового емоційного досвіду.

Перспектива наступних розвідок і студій – пошуки нових підходів та методів реалізації оновленого змісту і завдань літературної освіти в НУШ.

Список використаних джерел

1. Баран У. Сучасна реалістична проза для дітей: німецький та український контексти (на прикладі творів Анне Форгьофе та Володимира Рутківського). *Всесвіт*. 2020. № 7-8 / 9-10. С. 176–184.
2. Вздутьська В. Критерії для аналізу дитячої книжки за Б. Кіфер. [У кн.] Качак Т. Б., Круль Л. М. *Дитяча література: навчально-методичний посібник (для студентів спеціальностей «Початкова освіта», «Дошкільна освіта»)*. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2014. 236 с. С. 205 – 206.
3. Вздутьська В. Оновлена програма: як і що читатимуть діти в молодших класах. URL: <http://archive.chytomo.com/news/onovlena-programa-shho-i-yak-chitatimut-diti-v-molodshix-klasax>. (Дата звернення: 30.12.2021).

4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (Дата звернення: 30.12.2021).
5. Державний стандарт загальної початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 30.12.2021).
6. Іванишин П. Критерії художності: актуалізація базового поняття. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/kryteriji-hudozhnosti-aktualizatsiya-bazovoho-ponyattya/> (Дата звернення: 30.12.2021).
7. Качак Т. Літературна освіта молодших школярів. Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2011. 44 с.
8. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. К.: Академвидав, 2018. 320 с.
9. Ключек Г. Д. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу. URL: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek.htm> (Дата звернення: 30.12.2021).
10. Ключові зміни в оновлених навчальних програмах 5-9 класів за результатами обговорення на платформі EdEra та на предметних робочих групах. На виконання Наказів Міністерства освіти і науки України № 52 від 13 січня 2017 р. № 201 від 10 лютого 2017 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/klyuchovi-zmini-v-onovlenix-navchalnix-programax-5-9-klasiv.pdf> (Дата звернення: 30.12.2021).
11. Концепція літературної освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/13508/ (Дата звернення: 30.12.2021).
12. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.). URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni->

- [prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/](https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/) (Дата звернення: 30.12.2021).
13. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Чумарна М. І., Пастушенко Н.М.). URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/> (Дата звернення: 30.12.2021).
14. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Яценко Т. О., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Пахаренко В. І., Дячок С. О., Овдійчук Л. М., Слижук О. А., Макаренко В. М., Тригуб І. А.). URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/> (Дата звернення: 30.12.2021).
15. Українська література. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Р. Мовчан, О. Івасюк, Л. Кавун, О. Неживий та ін.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf> (Дата звернення: 30.12.2021).
16. Качак, Т.; Будник, О.; Близнюк, Т. Development of reading culture of school children: results of theoretical and empirical research. *Revista Inclusiones* Vol: 8 num Especial (2021): pp. 62-76. (ISSN 0719-4706) <https://revistainclusiones.org/index.php/inclu/article/view/218> (Дата звернення: 30.12.2021).
17. PISA: читацька грамотність / уклад. Т. С. Вакуленко, С. В. Ломакович, В.М. Терещенко. К. : УЦОЯО, 2017. 123 с.